

CONSIDERAȚII ASUPRA IDENTITĂȚII CULTURALE ÎN ROMÂNIA ÎNAINTE ȘI DUPĂ 1989

Mihaela Gligor

Institutul de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca

Abstract. Romanian culture has its own ethos, generated by the geographical and historical framework of its evolutions.

After the enthronement of communism, freedom of creation was constantly restricted by forms differing in various stages: an attempt to build up a new cultural identity on the basis of socialist realism and lend legitimacy to the new order by rejecting traditional values (the Sovietization period); relaxation of dogmatism and ideological control in the '60s; pressures to impose a showy nationalism during the two decades of Ceausescu's dictatorship. The attitude of power towards the men of culture varied along the time from purges and interdictions (mass wide in the '50s) to their being lured into the trap of privileges.

It was only after 1989 that the process of regaining the values of the Diaspora and of reintegrating its personalities into this country's culture could be started, a process marked in its turn by tension and disagreement. The fall of communism in 1989 elated the cultural world, but the embarkment on the free market economy and the rigors of the transition period faces it with a tough experience.

Keywords: *Romanian communism, dogmatism, dictatorship, post-communism, cultural identity, politics, society.*

1. INTRODUCERE. COMUNISMUL ÎN ROMÂNIA. SCURTĂ ISTORIE

Comunismul este un termen ce acceptă diverse „definiții”: o structură socio-economică și o ideologie politică ce promovează egalitarismul, o societate fără clase bazată pe egalitate și proprietate comună; un anume sistem social, o *ideologie* care promovează acest sistem social sau o *mișcare politică* care dorește să implementeze acest sistem. În comunism, toate bunurile aparțin societății ca întreg și toți membrii acesteia se bucură de același statut social și economic.

Comunismul, cel de după *revoluția din octombrie* din *Rusia* țaristă, este sinonim cu *marxismul* și diversele ideologii derivate, cea mai notabilă fiind a *marxism-leninismului*. Printre altele, marxism-leninismul propune concepția progresului în istorie, potrivit căreia există patru faze ale dezvoltării economice a

societății: *sclavagismul*, *feudalismul*, *capitalismul* și *comunismul*. Această „concepție materialistă” a comunismului arată că toate celelalte sisteme (social, juridic, cultural...) sunt derivate din sistemul economic. De asemenea, este dezvoltată și „concepția determinismului”, potrivit căreia fiecare individ dintr-o clasă are un gen de comportament indus de clasa căreia îi aparține și de aceea el trebuie reeducat în lumina noii societăți comuniste. Acest concept determinist a folosit la justificarea lagărelor de reeducare în care au murit milioane de oameni în decursul *secolului al XX-lea*, în *Rusia sovietică*, în *China*, *România* și în celelalte state comuniste.

Karl Marx prevedea că această nouă formă politică va reprezenta faza finală a societății; comunismul va evolua înspre un sistem egalitar. Ca mișcare politică, comunismul este o ramură a mișcării *socialiste*, de care însă se diferențiază în principal prin dorința comuniștilor de a instaura un nou sistem în locul celui capitalist, de multe ori prin metode revoluționare armate. Actul de la 23 august 1944 a marcat trecerea României spre un regim democratic, care din nefericire nu a devenit efectiv; datorită, pe de-o parte, prezenței trupelor sovietice în țară, iar pe de altă parte, datorită împărțirii sferelor de influență între marile puteri – România fiind inclusă în sfera de influență sovietică –, deschizându-se astfel calea unui nou regim de dictatură, cel totalitar comunist, care avea să marcheze dramatic soarta țării noastre pentru o îndelungată perioadă de timp.

Regimul totalitar comunist s-a instaurat efectiv în România începând cu anul 1945 și a durat până în decembrie 1989. El a avut câteva caracteristici. A fost instaurat în mod treptat, prin accederea la putere a comuniștilor, care au recurs la o serie de acte succesive în scopul cuceririi depline a puterii politice. Dintre acestea, menționăm doar instaurarea la 6 martie 1945 a guvernului dr. Petru Groza, format în majoritate din comuniști. Acest act s-a înfăptuit, cum este bine știut, la presiunile Moscovei, presiuni care l-au determinat pe regele Mihai să accepte guvernul dr. Petru Groza, ce va avea ca principal scop „comunizarea României”.

În cursul anului 1947 s-au înregistrat ultimele etape ale instaurării depline a statului totalitar comunist. Astfel, în vara anului 1947, P.N.Ț. și P.N.L. au fost scoase în afara legii, liderii acestor partide au fost condamnați la ani grei de închisoare, iar pe scena politică a țării au rămas doar partidul comunist și aliații acestuia, pregătindu-se în felul acesta terenul pentru un regim totalitar bazat pe un partid unic. În noiembrie 1947 au fost înlăturate din guvern grupările care reprezentau vechile forțe politice, dar care se aliaseră cu comuniștii, fiind vorba de Gheorghe Tătărăscu, reprezentantul unei grupări liberale, și de Alexandru Alexandrini, reprezentantul unei grupări național-țăraniste. În urma acestor epurări, s-a ajuns la un guvern a cărui componență era în totalitate comunistă, forma de guvernământ continuând să fie însă una monarhică. Ca urmare a acestei situații, comuniștii au trecut la acțiunea finală, cea de înlăturare a ultimei piedici din calea instaurării unui regim totalitar. Astfel, la 30 decembrie 1947, regele Mihai este obligat să abdice, proclamându-se Republica Populară Română, ce marca succesul deplin al comuniștilor pe calea instaurării unui regim totalitar.

Nu ne vom referi în cele ce urmează la evoluția regimului comunist în România. Insistăm doar asupra celei din urmă etape a regimului totalitar din timpul guvernării lui Ceaușescu. În această perioadă, drepturile și libertățile individului sunt drastic îngrădite. Economia țării traversează o perioadă de criză manifestată prin încetarea creșterii economice și, mai ales, prin lipsa de eficiență și rentabilitate. Starea gravă din economie este accentuată și de măsurile inițiate de Ceaușescu pentru a achita împrumuturile externe ale statului român, ceea ce a dus la izolarea economică și politică a României și la privarea economiei de mijloace moderne de dezvoltare. Aspectul cel mai grav al acestor stări de lucruri l-a constituit scăderea dramatică a nivelului de trai a populației, obligată la privațiuni de tot felul (alimentație, căldură etc.). Tragic și paradoxal pentru populația românească era faptul că, deși suferea de foame și de frig, era obligată, prin mecanismul propagandei de partid și de stat, să înalțe permanente osanale cuplului Ceaușescu.

Și sub aspectul politicii externe apar în această perioadă schimbări semnificative. Astfel, dacă în perioadele anterioare politica externă românească era orientată spre Occident, Ceaușescu încercând chiar să pună securitatea României sub umbrelă americană, în anii '80, Ceaușescu dă semne de oscilare și nesiguranță pe plan extern, ajungându-se la o înrăutățire a relațiilor țării atât cu Uniunea Sovietică, cât și cu Occidentul.

Paradoxul acestei situații îl constituie faptul că, deși se manifesta încă o anumită independență față de Uniunea Sovietică, sub aspect economic România depindea tot mai mult de aceasta, datorită nevoilor de import de gaze naturale, petrol și alte materii prime și materiale; în parte, și datorită perturbării între timp a relațiilor țării noastre cu Occidentul.

În anii din urmă ai acestei perioade, deși se realizase achitarea completă a datoriei externe de circa 14 miliarde de dolari, România avea o economie energofagă, supercentralizată și mult rămasă în urmă; o populație care se confrunta cu privațiuni de tot felul, umilită de cultul absurd al personalității, fapte ce au dus la o totală izolare a țării pe plan extern. Toate acestea constituiau semne ale unei profunde crize de sistem și au condus la declanșarea revoltei populației împotriva regimului totalitar, revoltă care s-a transformat într-o revoluție soldată cu înlăturarea acestui regim. Se poate concluziona că înlăturarea regimului totalitar comunist a fost opera poporului român, pe fondul unei conjuncturi externe favorabile, legată de procesul de prăbușire a sistemului comunist din estul Europei.

Revoluția din decembrie 1989 a pus capăt celui mai îndelungat și apăsător regim totalitar din țara noastră, dictatura comunistă, deschizând calea unor profunde transformări economice, social-politice și culturale în societatea românească¹.

¹ Pentru o analiză amănunțită a regimului comunist în România, vezi: Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Edit. Paideia, 1999; Cristina Ionescu, *Regimul politic în România*, București, Edit. CH Beck, 2002; Tom Gallagher, *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*, București, Edit. Humanitas, 2004; Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, Academia Civică, 2006; Dennis Deletant, *Ceaușescu și securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, București, Edit. Humanitas, 1998; Stephane

În esență, regimul totalitar comunist din România a fost la fel ca în toate țările în care s-au instaurat astfel de regimuri, având însă anumite particularități care l-au deosebit de acestea în sens pozitiv sau negativ. Astfel, toate regimurile comuniste din zona europeană au fost impuse de Uniunea Sovietică, cu acordul Puterilor Occidentale și complicitatea unor forțe interne, fiind implementate după modelul sovietic. Aceste regimuri s-au instaurat și menținut prin forță, recurgându-se în acest scop la represii sângeroase în toate statele respective, la suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, impunându-se un singur partid declarat ca forță politică conducătoare, realizându-se în practică formula partid-stat.

2. RAPORTUL ASUPRA DICTATURII COMUNISTE. CULTURA ÎN COMUNISM

În ultimii ani, îndeosebi în mediile intelectuale și politice din România, s-a discutat îndelung problema comunismului, ajungându-se la condamnarea publică a acestuia. Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, cunoscută și sub numele de Comisia Tismăneanu, este o comisie creată de președinția României în aprilie 2006 pentru a studia și a redacta un raport necesar președintelui României – Traian Băsescu – ca să poată condamna comunismul în mod oficial².

Așa cum am văzut mai sus, regimul comunist din România n-a apărut brusc ci printr-o evoluție a istoriei plină de accidente. Între 1866 – aducerea prințului străin în țară – și 1938 – instaurarea regimului monarhic autoritar, România a evoluat în limitele parlamentarismului occidental, spre o treptată largire a democrației. Însă, după anul 1938, fiecare nou regim politic s-a impus printr-o lovitură de stat: în 1938 – Carol al II-lea, în 1940 – Ion Antonescu, în 1944 – regele Mihai, în 1947 – Partidul Comunist Român. Evoluția ulterioară a demonstrat că aceste accidente ale istoriei au dus, în final, la înlăturarea ultimelor rămășițe ale democrației în România. Odată cu venirea la conducere a Partidului Comunist, autoritarismul atinge apogeul. Regimul politic instaurat în 1947 se încadrează în sistemul pe care istoriografii contemporani îl numesc totalitarism.

Courtois, *Cartea neagră a comunismului*, București, Edit. Humanitas, 1998; Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, București, Edit. Curtea Veche, 2005; Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *Explorări în comunismul românesc*, vol. I, Iași, Edit. Polirom, 2004.

² „Ca șef al statului român, condemn explicit și categoric sistemul comunist din România, de la înființarea sa, pe bază de dictat, în anii 1944–1947 și până la prăbușire, în decembrie 1989. Luând act de realitățile prezentate în raport, afirm cu deplină responsabilitate: regimul comunist din România a fost ilegal și criminal”, a afirmat, de la tribuna Parlamentului, președintele Traian Băsescu. El a prezentat, pe 18 decembrie 2006, în fața Camerelor reunite ale Parlamentului, raportul Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România, condusă și coordonată de istoricul și politologul Vladimir Tismăneanu (Vezi *Raportul Tismăneanu*, ediția on-line – http://www.presidency.ro/?_RID=det&tb=date&id=8288&_PRID=ag).

Regimul comunist din România, regim totalitar care a negat drepturile umane și a subordonat individul entității colective a partidului-stat, a fost ostil valorilor spirituale veritabile, pe care le-a atacat și a urmărit, în permanență, să le distrugă. Cu toate acestea, în anumite momente, în România comunistă au apărut și opere culturale incontestabile.

Cele mai influente modele teoretice ale regimului totalitar au fost elaborate în perioada 1940–1950. Una dintre primele voci care a analizat problematica totalitarismului a fost Hannah Arendt. În binecunoscuta sa lucrare *Originile totalitarismului*, Arendt a avansat un prim model teoretic de analiză a regimurilor politice totalitare, caracterizat în opinia sa prin teroare politică și control „total” și „permanent” asupra vieții publice și private a tuturor cetățenilor. Ea a evidențiat rolul poliției politice în implementarea regimului de represiune politică, precum și al lagărelor de concentrare, adevărate laboratoare pentru experimentele regimului în dominația totală asupra societății. În categoria regimurilor politice totalitare, Arendt a inclus Germania nazistă (în perioada 1938–1945) și Uniunea Sovietică (în intervalele 1929–1942 și 1945–1953), precum și noile regimuri politice dictatoriale instaurate după război în Europa Centrală și de Est³. În ceea ce privește principalele precondiții ale instaurării regimurilor totalitare, în opinia Hannei Arendt acestea au fost distrugerea claselor și categoriilor sociale burgheze și a oricărei forme de solidaritate socială, atomizarea societății și transformarea claselor în „mase”.

Către sfârșitul anilor '70, studiul comunismului a fost revoluționat de valul de antropologi care au făcut cercetări pe teren în Europa Centrală și de Est⁴. Referitor la cercetarea acestei problematice în România, s-a pus accent îndeosebi pe studierea culturii, a timpului și a spațiului, a relațiilor sociale și de proprietate și a identității naționale. Antropologii ce au studiat, mai ales, sistemul totalitar din România⁵ au

³ Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1951; tr. rom., *Originile totalitarismului*, București, Edit. Humanitas, 2006.

⁴ Pentru o prezentare de ansamblu a condițiilor de cercetare și a implicațiilor politice ale cercetării de teren în România comunistă, vezi: David A. Kideckel, Steven L. Sampson, *Fieldwork in Romania. Political, Practical and Ethnical Aspects*, în *Anthropological Research in Romania*, John W. Cole (ed.), Amherst, University of Massachusetts, 1984, p. 85–102; Steven L. Sampson, David A. Kideckel, *Anthropologists Going into the Cold. Research in the Age of Mutually Assured Destruction*, în *The Anthropology of War and Peace*, Paul Turner and David Pitt (eds.), Hadley, Mass., Bergin and Garvey, 1989, p. 160–173; Katherine Verdery, *How I Became Nationed*, în *Intellectuals and the Articulation of the Nation*, Ronald Grigor Suny, Michael D. Kennedy (eds.), Ann Arbor, University of Michigan Press, 1999, p. 341–344. (Apud *Raportul Tismăneanu*).

⁵ Vezi: Katherine Verdery, *Transylvanian Villagers. Three Centuries of Political, Economic, and Ethnic Change*, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 1983; idem, *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1991; idem, *What Was Socialism, and What Comes Next?*, Princeton, Princeton University Press, 1996; idem, *Socialismul, ce a fost și ce urmează*, Iași, Institutul European, 2003; Gail Kligman, *Căluș. Symbolic Transformation in Romanian Ritual*, Chicago, University of Chicago Press, 1981; idem, *The Wedding of the Dead. Ritual, Poetics, and Popular Culture in Transylvania*, Berkeley, University of California Press, 1988; David A. Kideckel, *Agricultural Cooperativism and Social Process in a Romanian Commune*, Ph.D. Dissertation,

criticat „modelul totalitar” de percepție a societății comuniste, care presupunea dependența totală a vieții locale față de centru. În lucrările lor, aceștia au evidențiat practicile de dominație și de dispersie și negociere a puterii la diferite nivele locale și regionale.

Atitudinea puterii față de scriitori, de creatori, în general, a fost una de continuu control, în acest scop fiind organizate servicii sau subservicii speciale și specializate: de cenzură și de securitate. La acestea se adăuga „îndrumarea” literaturii de către partid și activiștii săi culturali. Literatura și presa, discursul tipărit erau supuse unei lecturi de verificare a conținutului, după alte criterii decât cele estetice sau jurnalistice.

În perioada comunismului, în literatura română s-a manifestat constant, dar în forme și cu intensități diferite, un fenomen de subordonare a literaturii față de comenzi politice, de aservire față de ideologia și programul Partidului Comunist, corelat cu o atitudine de slujire și de aplicare a politicii comuniste în domeniul literaturii, adeseori în schimbul unor beneficii de diferite tipuri.

Presiunile regimului comunist au dus la crearea așa-numitei „literaturi de sertar”, majoritatea creatorilor prolifci scriind doar pentru ei, întrucât le era refuzat dreptul la liberă exprimare. Acest lucru se întâmpla pentru că partidul comunist aflat la putere considera literatura (și cultura în general) un instrument „eficace de cucerire și consolidare a puterii” și, ca atare, cenzura comunistă a procedat la „dezinfectarea cuvântului tipărit”⁶.

Raportul Tismăneanu, finalizat în 2006, enumeră, printre altele, abuzurile la adresa culturii române din perioada comunistă: „apar noi liste interdicționale de cărți și publicații scoase din circulație prin Decretul din mai 1945. Până la 1 august erau puse la index 910 titluri (în română, maghiară, italiană și franceză). În 1946 se dă publicității o nouă listă, cu 2538 de titluri, pentru ca în 1948 să se tipărească broșura *Publicații interzise până la 1 mai 1948*, care cuprinde într-un volum de 500 de pagini listele anterioare, completate cu un număr uluitor de nume de autori sau titluri de cărți. Prin activitatea laborioasă a comisiei de funcționari de partid (conduși de Iosif Ardeleanu și Al. I. Ștefănescu), în numai patru ani lista numără 8779 de titluri. O listă, firește, deschisă, care crește terifiant cu câte o mie de titluri pe an prin sesizări, denunțuri și inițiative personale.

Dispar, astfel, din librării, din biblioteci publice și chiar din case, cărți semnate de Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Ion Agârbiceanu, Dimitrie Anghel, Nicolae Bălcescu, Constantin Bacalbașa, I. A. Bassarabescu, Lucian Blaga, Gh. Brăescu, Al. Brătescu-Voinești, Dimitrie Bolintineanu, Dimitrie Cantemir, Otilia Cazimir, Șerban Cioculescu, George Coșbuc, Anghel Demetrescu, Victor Eftimiu, Mihai Eminescu, Nicolae Filimon, Ion Ghica, Octavian Goga, B. P. Hașdeu,

Amherst, Anthropology Department, University of Massachusetts, 1979; idem, *The Solitude of Collectivism. Romanian Villagers to the Revolution and Beyond*, Ithaca, Cornell University Press, 1993; Claude Karnoouh, *Comunism, postcomunism și modernitate târzie: încercări de interpretări neactuale*, traducere de Mihai Ungurean, Iași, Edit. Polirom, 2000. (Apud *Raportul Tismăneanu*).

⁶ *Raportul Tismăneanu*, ..., p. 489.

G. Ibrăileanu, Titu Maiorescu, Gib. I. Mihăescu, Costache Negruzzi, Alexandru Odobescu, Dimitrie Onciul, Petre Pandrea, Anton Pann, Cezar Petrescu, Liviu Rebreanu, Ion Eliade Rădulescu, Alecu Russo, C. Sandu-Aldea, Mihail Sebastian, Damian Stănoiu, Vladimir Streinu, D. I. Suchianu, Gheorghe Șincai, Ionel Teodoreanu, George Topîrceanu, Radu Tudoran, Alexandru Vlahuță, Vasile Voiculescu, Paul Zarifopol și de mulți, mulți alții. Am ales de pe liste doar numele celor despre care ți-e greu să crezi că se află printre proscriși. Am lăsat deoparte periodicele, volumele filosofilor, istoricilor, geografilor etc. și cele ale unor mari scriitori occidentali contemporani.

Impactul acestei epurări de proporții apocaliptice asupra stării de spirit a intelectualității române a fost copleșitor.”⁷

Nu numai că au fost interzise anumite titluri, dar s-a trecut la urmărirea autorilor și încarcerarea lor pe motive ce țineau de „securitatea națională”.

Așa se face că „după primii cinci ani de la izgonirea Regelui, cultura României se afla în cel mai dramatic moment al istoriei ei. Marele pogrom al cărții românești organizat de autoritățile comuniste anulase trecutul artistic și ștersese însemnele creativității românești. Monopolul asupra producției editoriale și asupra pârgghiilor de control și cenzura acum omniprezentă au pregătit terenul adoptării modelului sovietic de artă pusă exclusiv în slujba propagandei.”⁸

Conform *Raportului Tismăneanu*, în România, peisajul literar din timpul comunismului poate fi prezentat în câteva etape, în funcție de dinamica regimului politic, determinată, la rândul ei, de modelul și controlul sovietic. Aceste etape au fost descrise de critici și cercetători contemporani în diferite moduri, fiind convenite cel puțin trei departajări:

I. Etapa stalinistă (1948–1964);

II. Etapa relativei liberalizări (1964–1971);

III. Etapa comunismului naționalist (1971–1989).

Este o perioadă de dislocare treptată a culturii române, sub aspect instituțional și ideologic, și de înlocuire a ei cu lucrări, manuale, idei, teme și structuri transplantate de la Moscova, cu modele sovietice.

Ceea ce se poate observa într-o primă etapă este că „literatura română de după 1953 se desprinde lent de schematism, adică de esența realismului socialist. [...] Câmpul ideologiei literare e răvășit de discuții interminabile, de opțiuni și reproșuri precaute, de hotărâri confuze și contradictorii, de folosirea, voită sau nu, a unor termeni imprecisi (deci buni la orice), care fac ca progresul teoretic spre recunoașterea specificității actului de creație să fie minim. În intervalul 1953–1957 au avut loc, totuși, câteva schimbări în relațiile partidului cu scriitorii, care au adus la câștigarea unui culoar profitabil pentru literatură.

⁷ *Ibidem*, p. 489–490.

⁸ *Ibidem*, p. 494.

Pe la jumătatea primului deceniu comunist și mai precis în perioada aparentului dezgheț poststalinist, cenzura a permis editarea unor cărți importante scutite, într-o măsură mai mare sau mai mică, de balastul doctrinar obișnuit: *Bietul Ioanide* (1953) de G. Călinescu, *Toate pânzele sus!* (1954) de Radu Tudoran, *Moromeții* (1955) de Marin Preda, *Străinul* (1955) de Titus Popovici, *Cronică de familie* (1957) de Petru Dimitriu, *Groapa* (1957) de Eugen Barbu, *Ion Sântu* (1957) de I. M. Sadoveanu, *Un om între oameni* (1955–1958) de Camil Petrescu.⁹

Cu toate acestea, după 1946 încep atacurile agresive împotriva scriitorilor care reprezentau reperele de vârf ale literaturii române: Tudor Arghezi, Lucian Blaga, G. Călinescu, Vasile Voiculescu. Un moment semnificativ pentru noua orientare este articolul lui Sorin Toma, publicat în 1948 în ziarul oficial al Partidului Comunist, „Scânteia”, îndreptat împotriva lui Arghezi, cu titlul *Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei*. Arghezi este atacat din toate părțile. De altfel, pentru a nu putea opune rezistență, elita intelectuală românească a fost distrusă; scriitori, artiști, intelectuali care nu au aderat la regim sau care erau bănuți ca potențiali adversari ai regimului au fost închiși sub diverse pretexte, ținuți ani de zile în închisori sau trimiși să lucreze la Canalul Dunăre-Marea Neagră¹⁰. Prigoana s-a extins și asupra foștilor lideri ce acum deveniseră incomozi. Astfel, Lucrețiu Pătrășcanu a fost și el arestat în 1948, sub acuzația de complot. A fost ucis în închisoare în 1954.

Alături de fruntașii partidelor tradiționale și demnitarii politici din perioada anterioară care au pierit în închisori, o serie de intelectuali de valoare au avut aceeași tragică soartă¹¹. Intelectuali de prestigiu au căzut victime valului de arestări din 1958–1959, acuzați de uneltire împotriva ordinii sociale. Unii își pierd, pentru o vreme, dreptul de semnătură, alții chiar libertatea. În 1958 sunt arestați sub acuzația de uneltire împotriva regimului un număr de intelectuali care vor fi judecați și condamnați în 1960 (Iotul Constantin Noica – Dinu Pillat¹², din care făceau parte, printre alții Nicolae Steinhardt, Alexandru Paleologu, Vladimir Streinu, Marieta Sadova). Puțini dintre intelectualii care au fost închiși au reușit să supraviețuiască acestei dramatice experiențe: Nichifor Crainic, Petre Țuțea, Vasile Băncilă, Vasile Voiculescu, Ernest Bernea, Radu Gyr, Constantin Noica, Edgar Papu, Anton Dumitriu, Ion Petrovici, Vladimir Streinu. Alți scriitori și filosofi au fost marginalizați, scoși din universități, urmăriți de securitate, cu domiciliul forțat, având interdicția de a publica: Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Liviu Rusu, Mircea Florian, Constantin Rădulescu Motru, G. Călinescu. Ca să scape de toate aceste asupriri, mulți scriitori și intelectuali români s-au stabilit în Occident. Acolo au

⁹ *Ibidem*, p. 497.

¹⁰ Mulți nu au fost judecați, alții au fost condamnați, pe nedrept, la ani grei (15–20 ani) de închisoare.

¹¹ Filosoful Mircea Vulcănescu, economistul Mihail Manoilescu, istoricul Gheorghe Brătianu.

¹² A se vedea lucrarea lui Stelian Tănase, *Anatomia mistificării. Procesul Noica-Pillat*, București, Edit. Humanitas, 1997. În *Raportul Tismăneanu* se face referire și la sculptorița Milița Petrașcu, compozitorul Mihail Andricu, criticul de artă Jacques Costin, doctorul Marius Nasta. (Vezi *Raportul Tismăneanu*, ..., p. 498)

continuat să scrie, în limba română sau în limba țării în care au ales să trăiască, afirmându-se în exil ca exponenți ai culturii române: Mircea Eliade¹³, Emil Cioran¹⁴, Eugen Ionescu¹⁵, Aron Cotruș¹⁶, Vintilă Horia¹⁷, Ștefan Lupașcu¹⁸, Alexandru Busuioceanu¹⁹, George Uscătescu²⁰, Al. Ciorănescu²¹.

La începutul anilor '50, regimul comunist reușise suprimarea opoziției (cu excepția rezistenței armate a unor grupuri retrase în munți), intelectualii erau întemnițați sau marginalizați, învățământul, editurile, publicațiile culturale, radioul și televiziunea erau controlate riguros, iar întreaga cultură română era subordonată ideologic directivelor comuniste.

O perioadă de relativă deschidere culturală și de liberalizare politică s-a manifestat între anii 1964 și 1971. Au fost redescoperite și revalorificate filioanele naționale ale culturii; s-au reluat contactele intelectuale cu lumea occidentală. Artele plastice, teatrul, cinematografia, literatura și presa culturală cunosc o revigorare; se înregistrează realizări de performanță. „Din 1964, fondurile speciale și cele documentare de carte au devenit accesibile, posturile de radio occidentale cu programe în limba română nu au mai fost bruiate. Instituțiile de cultură încurajează creația națională și câțiva din scriitorii expatriați devin accesibili publicului. Teatrul de Comedie din București montează, în 1965, piesa *Rinocerii* de Eugen Ionescu. Cenzorii devin mai toleranți, dar cenzura preventivă continuă să se exercite. Proza se străduia să se întrezeze, fie reluând, fie adoptând și adâncind, după puteri, creația interbelică, fie reluând și adaptând superficial, la repezeală, inovațiile, deja perimate, ale «noului roman» francez, în spiritul tradiției noastre de «progres prin imitație». Poezia făcea marile ei experiențe și profita, ca niciodată în istoria genului, de acest răgaz în care a fost înregistrat un număr incredibil de debutanți. Pentru regim, ei erau nebunii inofensivi.

O contribuție importantă la această efervescență poetică au avut-o cele câteva cenacluri de epocă, între care trebuie menționat cel condus de poetul Miron Radu Paraschivescu *Luceafărul*. Numele unor viitori mari poeți apar pentru prima oară în revista *Steaua*, în revista *Povestea vorbei*, editată de același M.R. Paraschivescu (în chip de supliment al revistei *Ramuri* din Craiova) și, de la o vreme, în revista *Echinox* de la Cluj. Colecția *Luceafărul* (apărută mai întâi la Editura pentru

¹³ Mircea Eliade se remarcă în domeniul istoriei religiilor, mai întâi în Franța, iar mai apoi în Statele Unite, unde, la Chicago, va conduce Catedra de istoria religiilor și va preda până la sfârșitul vieții.

¹⁴ Emil Cioran se stabilește în Franța și devine un eseist recunoscut.

¹⁵ Eugène Ionesco (conform ortografiei franceze) a fost scriitor de limbă franceză originar din România, protagonist al teatrului absurdului și membru al Academiei Franceze.

¹⁶ Aron Cotruș, diplomat și scriitor român. S-a bucurat de mare popularitate și respect în lumea exilului românesc, fiind recunoscut ca un poet talentat și un mare luptător anticomunist.

¹⁷ Vintilă Horia obține în 1960 Premiul Goncourt pentru romanul *Dumnezeu s-a născut în exil*.

¹⁸ Ștefan Lupașcu, logician, s-a impus prin lucrarea *Logica dinamică a contradictoriului*, în care a formulat noi principii metodologice aplicabile fizicii contemporane.

¹⁹ Alexandru Busuioceanu, teoretician al artei.

²⁰ George Uscătescu, profesor la Universitatea din Madrid, estetician și filosof al culturii.

²¹ Alexandru Ciorănescu, istoric al artei, teoretician al teatrului.

Literatură, apoi la Editura Tineretului) va fi locul unde cele mai multe talente poetice își vor publica primul lor volum.”²² Însă „minunea” nu va dura foarte mult. „Primele semne ale unei schimbări derutante în atitudinea partidului apar în 1967, când au fost *topite* 60000 de exemplare din *Antologia poeziei moderne* elaborată de Nicolae Manolescu, pe motivul introducerii în circuit a unor poeți de dreapta neagreați de regim (Radu Gyr, Nichifor Crainic) sau trăind în străinătate (Horia Stamatu, Ștefan Baciuc). Directorul Editurii pentru Literatură, Ion Bănuță, fost ilegalist, întemnițat înainte de 1944, a fost sancționat și transferat la o revistă, Mihai Șora, răspunzător de BPT, a fost destituit și, de asemenea, redactorul Ion Acsan a fost mutat într-un post insignifiant.

Se interzice, în 1970, filmul lui Lucian Pintilie – *Reconstituirea*, care „pune într-o lumină defavorabilă anumite organe de stat. Iar piesa lui Iosif Naghiu – *Gluga pe ochi* e scoasă după 60 de reprezentații de la Teatrul Bulandra pentru un «Hristos a înviat» pronunțat de doi actori pe scenă. Era preludiul întâmplărilor dramatice din 1971.”²³

3. REZISTENȚA PRIN CULTURĂ

După 1971, regimul politic comunist evoluează treptat spre o restalinizare, prin impunerea unei „linii ideologice” în cultura română.

Mediile culturale aveau acum structuri oarecum consolidate, independente de cele politice, iar pozițiile dobândite de o serie de personalități și de unele publicații în perioada anterioară încurajează unele acte de dizidență individuală. Cu toate acestea, există orientări diferite, nu doar ideologice, ci și culturale. Sunt reluate teme și dispute din perioada interbelică.

Oamenii de litere trebuie să „camufleze” realitatea într-un limbaj simbolic, pentru a putea trece de cenzura comunistă. S-a dezvoltat astfel un limbaj codificat prin care oamenii își exprimau aversiunea față de regim. Limbajul dublu și duplicitatea intelectualilor sunt strategii de supraviețuire într-o perioadă în care supravegherea, îngrădirea și accesul la cunoaștere ajunge la cote nemaîntâlnite²⁴. Cu toate acestea, lumea culturală a opus diverse forme de rezistență, disimulate sau manifeste. Cei care nu scriau pe placul propagandei oficiale nu erau publicați. Însă o serie de intelectuali au refuzat să facă compromisuri, nu au renunțat la ținuta estetică și morală. Atitudinea lor a fost numită ulterior „rezistența prin cultură”²⁵.

²² *Raportul Tismăneanu*, ..., p. 501.

²³ *Ibidem*, p. 502–503.

²⁴ Revistele și editurile sunt din nou controlate strict, circuitul informației este supravegheat, iar în anii '80 cetățenii care aveau mașini de scris sunt obligați să le înregistreze periodic la miliție; televiziunea și-a redus programul la două ore pe zi, când se difuzau doar emisiuni în care alimentau un cultul dictatorului.

²⁵ Mulți intelectuali s-au izolat în sfera unor discipline de nișă, precum a fost grupul din jurul lui Constantin Noica, de la Păltiniș. În timpul regimului comunist, Constantin Noica a fost considerat

În mediile intelectuale au apărut primele acțiuni de opoziție la adresa regimului comunist: mișcarea Paul Goma în 1977. Alți oameni de cultură au ales calea exilului, unde au denunțat public încălcarea drepturilor omului și a libertății de exprimare: Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Mihai Botez, Dorin Tudoran, Dan Petrescu, Doina Cornea.

În ciuda cenzurii, în anii '80 se alcătuiesc și câteva ediții importante: integrala Mihai Eminescu, Dimitrie Cantemir, Bălcescu, Eugen Lovinescu, Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, D. D. Roșca, Lucian Blaga (opera integrală), Tudor Vianu, Constantin Rădulescu Motru, Mircea Eliade, E. Ionescu și alții. Creatorii contemporani, oameni de litere sau artiști, sunt cunoscuți peste hotare: Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Marin Preda, A. Buzura, Nicolae Breban, Liviu Ciulei, Corneliu Baba și alții.

Așa cum afirmă și Andrei Oișteanu, „anii '80 au reprezentat ultima fază a regimului comunist în România. Unii scriitori români și-au plasat, atunci, subiectele literare într-o perioadă cu unele caracteristici asemănătoare: ultima jumătate de veac a epocii fanariote. Despotismul și decadența de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea rimau cu coordonatele socio-politice din ultimul deceniu al dictaturii comuniste. Acest artificiu literar a fost o formă de evaziune și subversiune, în proporții diferite de la un scriitor la altul.”²⁶

Însă, „în 1982 și 1983, prin câteva decizii ale Consiliului Culturii, sunt scoase din biblioteci toate lucrările despre *yoga* și alte numeroase cărți semnate de peste 30 de scriitori. După ce devenise cunoscută prin tipărirea unui număr mare de texte inedite sau uitate, colecția *Restituiri* a Editurii Dacia, coordonată de istoricul literar Mircea Zăciu, este desființată în 1985, an în care i se interzice dreptul de a publica scriitoarei Herta Müller (nevoită apoi să emigreze). Numărul 2/1989 al revistei *Viața românească* va fi topit, întrucât făcuse loc unui fragment din *Jurnalul de idei* al lui Constantin Noica, unor referiri la eseistica lui Cioran și unor pagini dintr-un roman de Ana Blandiana. Retrase sau topite au fost volumul lui Ion Negoitescu *Lampa lui Aladin* și romanul *Balanța* de Ion Băieșu (pentru felul cum era interpretat procesul colectivizării).”²⁷ Sunt interzise mai multe spectacole de teatru sau filme, iar altele au fost oprite până la „remediarea greșelilor”.

Această situație a fost încheiată odată cu revoluția din 1989, în urma căreia societatea română s-a angajat pe calea unor reforme de sistem, care au generat o tensiune extrem de semnificativă nu numai în plan politic, ci și în sistemul cultural. După constrângerile de durată pe care le-a suportat, cultura română a aspirat în

un personaj periculos – ca de altfel toată intelectualitatea română. Și a fost pedepsit ca atare. În cazul său – 25 de ani de muncă silnică împreună cu confiscarea întregii averi. După eliberare, în 1965, revine în București, unde reîncepe seminariile private, pe marginea filosofiei hegeliene, platonice și kantiene. Zece ani mai târziu, Noica se pensionează și se stabilește la Păltiniș.

²⁶ Andrei Oișteanu, *Scriitorii români și narcoticele* (8), *Contemporanii* 22”, anul XV, nr. 954, 17 iunie 2008–23 iunie 2008.

²⁷ *Raportul Tismăneanu*, ediția on-line..., p. 505.

mod firesc la restaurarea valorilor sale autentice odată cu redobândirea libertății de creație. Însă, și în acest nou climat politic, schimbările din spațiul cultural se intersectează cu cele din spațiul politic.

S-a putut observa, de asemenea, existența unor dezbateri aprinse asupra semnificațiilor termenului de „rezistență culturală”. Mulți dintre intelectualii care au fost acuzați de „colaboraționism”, de sprijinire a vechiului regim au declarat că au reprezentat, în fapt, prin opera și acțiunile lor (refuzul de a scrie la „comandă”), o formă de rezistență pasivă.

Datorită acelor intelectuali care, pe nedrept, s-au considerat „contestatari” și „dizidenți”, s-a ajuns însă la demitizarea acestei formule de „rezistență culturală”. Și asta în special datorită faptului că mulți dintre ei ar fi profesat doar o „dizidență de tip intelectualist”, nefiind de fapt interesați de problemele sociale grave. Toate aceste schimbări au produs o bulversare profundă a instituțiilor culturale, supuse, la rândul lor, unor solicitări ce veneau din nevoia de a reforma întregul sistem cultural.

Trecând peste sintagmele de felul „chestiunea româno-ungară”, problema „revizionismului” sau cea a „holocaustului culturii române”, „rezistență culturală” și două teme la fel de presante: „Ceașescu” și „revoluția română din 1989”, cultura română a parcurs un dificil proces de clarificări și de redefiniri. A fost declanșată acțiunea de recuperare a „valorilor puse sub interdicție”.

Așa cum afirma și Florin Mitrea într-un articol relativ recent, publicat în „Idei în dialog”, „Mult discutata formulă *rezistența prin cultură* s-a dovedit a avea în spațiul public românesc un rol catalizator pentru dezbateră problemei raporturilor dintre intelectualii români și totalitarismul comunist. Fără această formulă, poate că problematizarea statutului intelectualilor în condițiile unui regim de prigoană nu s-ar fi desfășurat cu atâta asiduitate și n-ar fi cunoscut atâtea încercări de scoatere la iveală a unei multitudini de nuanțe și aspecte. Bineînțeles, așa după cum bine se știe, discuțiile despre relația dintre cultură și politică au cunoscut dintotdeauna și aproape oriunde un grad înalt de patetism implicat în susținerea punctelor de vedere. O astfel de caracteristică se explică prin faptul că tema este încărcată cu o miză deosebită, legată de legitimarea sau de stigmatizarea anumitor atitudini publice asumate sub un regim totalitar de către persoane deținătoare de prestigiu cultural. De aceea, în spațiul românesc, ideea *rezistenței prin cultură* a fost privită fie ca o gură de oxigen, de către cei care resimțeau dureros lipsa unor mișcări organizate de luptă civică împotriva regimului comunist și căutau o consolare pentru aceasta, fie ca un fenomen de patologie socială care i-a avut pe intelectuali drept personaje principale, de către cei care s-au arătat puțin dispuși să accepte, măcar ca ipoteză de lucru, posibilitatea existenței unei astfel de forme de rezistență la totalitarism.”²⁸

²⁸ Florin Mitrea, *Cultura rezistenței și rezistența prin cultură*, „Idei în dialog”, nr. 12 (39), decembrie 2007, p. 36–37.

4. DUPĂ 1989. TRANZIȚIA ȘI CRIZA CULTURII

Anul 1989 a adus schimbări majore în ceea ce privește studiul asupra regimului comunist în România. Spre deosebire de alte țări componente ale blocului sovietic, în România informația de dinainte de 1989 este lacunară și, de cele mai multe ori, răstălmăcită. Există, după 1989, mărturii ale actorilor de prim-plan ai politicii, publicate în memorii, însă subiectivismul inerent face dificilă reconstituirea istoriei.

După revoluția din 1989, condiția politică a culturii s-a schimbat radical, dar ea se confruntă în continuare cu obstacole de natură economică. În 1997, la „Forumul pentru starea culturii”, s-au exprimat diverse puncte de vedere asupra evoluției culturale din perioada postcomunistă. Un punct de vedere a fost acela că „nu există o criză a culturii” sub aspectul creației, ci avem de-a face cu o criză a administrării culturii. Însă cultura nu poate fi abordată doar în plan administrativ, contabil, ci și sub aspectul tendințelor lăuntrice și al orientărilor spirituale, al răspunsurilor pe care ea le dă la provocările actuale. Cultura trebuie privită ca un element fundamental al identității naționale, mai ales în perspectiva integrării europene, a globalizării.

După 1989, libertatea s-a transformat repede în haos. Valoarea fiind peste tot înlocuită de succes, nu mai exista nicio demarcație între cultura populară, de consum, și aceea de elită. Diferența dintre cultură și subcultură o face spiritul critic. Dar spiritul critic presupune o idee de autoritate și de ierarhie. Paradoxal, în comunism, cel puțin de la o vreme încoace, a existat spirit critic. Are mai puțină importanță faptul că el se naștea din opoziție, din reacție la un sistem de valori. Societatea de tranziție, de după revoluția din 1989, este o societate lipsită de spirit critic. La fel și cultura. Cultura parcurge un fenomen de schimbare a tablei de valori, de transformare a mentalităților sociale și a conduitelor practice. Dar nu poate fi neglijat fenomenul alarmant al extinderii culturii de consum și al deplasării preferințelor culturale spre produsele de slabă calitate.

Referindu-se la semnificația deosebită a culturii pentru identitatea unui popor, Alexandru Paleologu afirma, imediat după 1989, că „apărarea culturii e la fel de importantă ca apărarea teritoriului național”. După revoluția din 1989, sistemele politice și economice din România evoluează, firesc, spre integrare, iar fenomenele de interferență și împrumut cultural se multiplică și ele. Cultura nu poate fi sustrasă acestui flux al schimburilor de valori, dar, în numele acestui imperativ, adeseori s-au instrumentat strategii de dezintegrare culturală, pentru a priva societățile de un factor fundamental al integrării lor sociale.

5. ROLUL ȘI LOCUL CULTURII ȘI IDENTITĂȚII NAȚIONALE ÎN PROCESUL INTEGRĂRII EUROPENE

O temă intens dezbătută în mediile intelectuale și culturale este aceea cu privire la raportul dintre identitatea națională și integrarea europeană. Ideea

națională, compromisă de regimul ceaușist, a fost recuperată cu mare dificultate, în înțelesul ei rațional, fiind supusă și în perioada tranziției la interpretări unilaterale, la distorsiuni și excese. Mediul cultural s-a divizat în funcție de atitudinile față de ideea națională și în funcție de reprezentările diferite asupra integrării europene. Exponenții curentului europeanist, frenetici susținători ai integrării, cu sloganul „intrării în Europa”, au culpabilizat sentimentul național și ideea națională, considerând că ele au fost compromise de regimul dictatorial și nici nu mai au o semnificație majoră în lumea interdependențelor și a integrărilor regionale și mondiale.

Intelectualii atașați în mod rațional și critic de ideea națională, dar și cei seduși de retorica patriotardă și chiar de cea xenofobă au fost calificați, de-a valma, cu epitete infamante în mass-media, consolidându-se astfel imaginea lor de „antireformiști”, „conservatori”, „criptocomuniști”, exponenți ai „național-comunismului”.

În felul acesta, s-au reactualizat vechile opoziții dintre elita intelectuală, „democratică” și cosmopolită, pro-occidentală și intelectualitatea atașată de idealurile naționale, de fondul specific al culturii²⁹. Dezbaterile pe tema integrării au repus pe tapet o problemă centrală a culturii române moderne, tensiunea dintre universalitate și identitate națională, dintre metropolă și periferie în evoluția europeană, dintre realitățile naționale și noile contexte geopolitice. Această problemă a integrării are un fond dramatic, întrucât e vorba de a depăși handicapul atâtor decenii de izolare. Examenul comparativ a avut drept rezultat primar faptul că ne-am redescoperit decalajul istoric față de societățile occidentale dezvoltate. Starea economică precară, insuccesele reformei și atâtea anomalii ale tranziției postcomuniste au alimentat sentimentul de frustrare și complexul de inferioritate.

Problema „intrării în Europa” a fost inevitabil contaminată, de angajări politice și, în consecință, interpretată într-o manieră disjunctivă, considerându-se că integrarea europeană ar fi incompatibilă cu ideea națională și cu promovarea valorilor naționale. Operația de recuperare a identității, după desfigurarea ei în perioada comunistă, a fost și ea interpretată, în mod eronat, ca atitudine antieuropeană. Conștiința acestei desfigurări a identității și eforturile de a-i recupera sensul autentic au fost deseori incriminate, acum din noua perspectivă a reconstrucției democratice și a sincronizării cu instituțiile europene și cu exigențele integrării. Astfel, s-a ajuns la situația în care relația de disjuncție funcționează ca o reprezentare de fundal atât în opinia celor care militează pentru integrare, considerând că aderarea la U.E. implică punerea în surdină a valorilor naționale, cât și în opinia celor care resping integrarea tocmai pe motiv că ea ar însemna abandonul tradițiilor și al specificului național.

La 1 ianuarie 2007, România a aderat la Uniunea Europeană, alăturându-se astfel marii familii a democrațiilor europene, după 17 ani de medieri intense. Aderarea la U.E. va determina o schimbare, cu consecințe sociale și culturale

²⁹ Fenomenul este detectabil în toate țările din Estul Europei.

inerente. Cu toate că din punct de vedere geografic teritoriul României a fost întotdeauna parte a Europei, mai puțin evidentă a fost apartenența elitei politice și culturale românești la cultura europeană.

După cum scrie Dennis Deletant, „conceptul de naștere a României ca națiune aparține elitei culturale europene de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și poate fi regăsit în ideile romanticilor. Termeni ca «națiune» și «identitate națională» au apărut în timpul Revoluției Franceze ca o reacție a romanticilor împotriva Iluminismului și implicau, mai ales în cazul Revoluției Franceze, reinterpretarea prezentului prin prisma trecutului. Revoluționarii francezi transferau «națiunii» suveranitatea care aparținuse până atunci monarhului și considerau că «națiunile» sunt entități organice în expansiune, astfel încât «națiunea» a devenit entitatea culturală supremă. Aceste concepte de «națiune» și «identitate națională» au stat la originea dezvoltării conștiinței naționale a românilor la sfârșitul secolului al XVIII-lea.”³⁰

Influența culturii occidentale asupra culturii române este importantă și este recunoscută de toți cercetătorii acestui subiect. Ea s-a realizat în special prin intermediul limbii și culturii franceze. „Boierimea cultă și o parte a clerului ortodox, influențate de scrierile Școlii Ardelene, considerau poporul francez ca pe un popor frate, susținând că românii, fiind urmașii direcți ai romanilor, erau îndreptățiți să fie părtași la moștenirea culturală a popoarelor vorbitoare de limbi latine, cu precădere la cea franceză. [...] influența culturii franceze în rândul elitelor din Principate a crescut constant pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea. Domnitorii fanarioți din Țara Românească și Moldova angajau aghiotanți de origine franceză, care, în unele cazuri, deveneau și guvernanți pentru copiii acestora. Literatura franceză era tradusă în greaca modernă și română, devenind accesibilă aristocrației, iar limba franceză se bucura de prestigiu în rândul românilor educați.”³¹

În perioada interbelică, modelul intelectualității a fost aceeași cultură franceză. Era „la modă” să faci studii la Paris. Dincolo de asta, „odată cu tendința de modernizare prin imitarea instituțiilor politice și economice occidentale a apărut și o reacție împotriva acesteia. «Modernismul» era însoțit de «contramodernism», întruchipat în tendințele sale extreme de ideologiile revoluționare ale fascismului și comunismului – deși, în Italia, Mussolini era un adept al modernismului. Opoziția la modernism își avea originile în și se baza adesea pe o admirație exagerată pentru arta țărănească și modul de viață al țăranului. Aceasta a fost și concepția poetului Mihai Eminescu (1850–1889). La nivel politic, cea mai puternică reacție împotriva modernizării prin imitarea instituțiilor politice și economice occidentale a fost cea a lui Corneliu Codreanu, liderul Legiunii Arhanghelului Mihail, fondată în 1927, din care a luat naștere, în 1930, aripa sa extremistă – Garda de Fier.”³²

³⁰ Dennis Deletant, *Întoarcerea României în Europa: între politică și cultură*, „22”, 12 ianuarie 2007.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

În perioada comunistă, apropierea României de Europa, apropiere culturală sau de orice altă natură, este îngreunată, din motivele pe care le știm cu toții, o parte dintre ele fiind prezentate în paginile anterioare. Însă, odată cu Revoluția din 1989, lucrurile au început să se ordoneze pe făgașul normal. Cum scrie și Dennis Deletant, „pentru ca «întoarcerea României în Europa» să fie convingătoare, trebuie respectată legea statului de drept. Fără aceasta, încrederea dintre cetățeni și conducătorii lor – care este însăși esența democrației – va lăsa de dorit, iar România va fi consemnată, de data aceasta pe propria mână, la marginea Europei.”³³

În contextul european, cultura română reprezintă un segment de individualitate și identitate. Dacă cultura europeană promovează dialogul și cooperarea interculturală, accesul cetățenilor europeni la cultură, programe diverse de cultură și vitalizarea patrimoniului cultural național și european, prin particularitățile sale, cultura română îmbogățește diversitatea și patrimoniul culturii europene. Moștenirea grea a anilor petrecuți sub comunism se va transforma în viitor în pilonul esențial pe care cultura română își va sprijini valorile.

6. BIBLIOGRAFIE

- Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, București, Edit. Humanitas, 2006.
- Barcan, Doina, Sterpu, Bogdan, *Regimul comunist în România (decembrie 1947–decembrie 1989)*, Iași, Institutul European, 2003.
- Boia, Lucian, *Mitologia științifică a comunismului*, București, Edit. Humanitas, 2005.
- Cernat, Paul, Manolescu, Ion, Mitchievici, Angelo, Stanomir, Ioan, *Explorări în comunismul românesc*, Iași, Edit. Polirom, vol. I – 2004, vol. II – 2005 și vol. III – 2008.
- Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final (Raportul Tismăneanu)*, București, Edit. Humanitas, 2007.
- Deletant, Dennis, *Ceaușescu și securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965–1989*, București, Edit. Humanitas, 1998.
- Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*, București, Academia Civică, 2006.
- Ierunca, Virgil, *Trecut-au anii...*, București, Edit. Humanitas, 2000.
- Lovinescu, Monica, *La apa Vavilonului – 1*, București, Edit. Humanitas, 1999.
- Lovinescu, Monica, *Unde scurte*, București, Edit. Humanitas, 1990.
- Paleologu, Alexandru, *Minunatele amintiri ale unui ambasador al golanilor*, București, Edit. Humanitas, 1991.
- Patapievic, Horia-Roman, *Discernământul modernizării. 7 conferințe despre situația de fapt*, București, Edit. Humanitas, 2004.
- Scurtu, Ioan, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Edit. Paideia, 1999.
- Tănase, Stelian, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948–1965*, București, Edit. Humanitas, 1998.
- *** *Raportul Tismăneanu*, on-line – http://www.presidency.ro/?_RID=det&tb=date&id=8288&_PRID=ag

³³ *Ibidem*.